

РЕЦЕНЗІЯ

рецензента, к.т.н., доцента Журила Дмитра Юрійовича
на дисертаційну роботу Заверющенко Миколи Петровича
«Наукова, педагогічна, організаційна та громадська діяльність професора
П. М. Мухачова (1861-1935 рр.)»,
подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії
за спеціальністю 032 «Історія та археологія»

Детальний аналіз дисертаційної роботи Заверющенко М. П. на тему «Наукова, педагогічна, організаційна та громадська діяльність професора П. М. Мухачова (1861–1935 рр.)», яка представлена для захисту на здобуття наукового ступеня доктора філософії в Національному технічному університеті «Харківський політехнічний інститут», дає змогу зробити комплексний висновок щодо її актуальності, ступеня обґрунтованості наукових положень, висновків, рекомендацій, достовірності та значущості отриманих результатів, наукової новизни, теоретичної та практичної цінності, надати загальну оцінку дисертації.

1. Актуальність теми та зв'язок з науковими планами і програмами

Значущість наукової, педагогічної, організаційної та громадської діяльності професора П. М. Мухачова є загальновідомою та визнаною як науковим співтовариством, так і суспільством. Разом із тим, наукова біографія ученого залишається недостатньо дослідженою, оскільки на сьогодні відсутня узагальнююча праця, яка комплексно розкриває всі аспекти його багатогранної діяльності.

Отже, це не відповідає масштабності постаті видатного ученого і його внеску у розвиток машинобудування та металургії в Україні, що й робить дисертаційне дослідження актуальним. Навіть із початком випуску тепловозів дані, отримані учнями та послідовниками П. М. Мухачова, особливо щодо динамічних навантажень локомотивів, продовжували відігравати ключову роль у розвитку залізничного транспорту. Також

вивчення та висвітлення наукових біографій вітчизняних учених в умовах повномасштабної війни додатково актуалізується намаганнями агресора щодо узурпації здобутків українських науковців, які зробили значний внесок у радянську науку. Зокрема, це відбувається через поширення наративів, що радянська наука – це виключно російська наука.

2. Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами

Дисертація виконувалась відповідно до наукової програми 032 «Історія та археологія», яка була впроваджена на кафедрі українознавства, культурології та історії науки Навчально-наукового інституту соціально-гуманітарних технологій НТУ «ХП» в межах науково-дослідної роботи за темами № 0119U002616 «Історія та культура Слобожанщини як складова цивілізаційного поступу України наприкінці ХІХ – на початку ХХІ ст.» і № ДР 0122U201252 «Розвиток науки, освіти та культури Слобідської України другої половини ХІХ – початку ХХІ ст.» (10.2022–10.2025 рр.), де здобувач брав участь як виконавець розділів роботи.

3. Наукова новизна одержаних результатів

Дисертація містить наукову новизну, з найбільш суттєвих доробок роботи можна назвати:

– дисертаційна робота є першим у вітчизняній історіографії комплексним дослідженням наукової, педагогічної, організаційної та громадської діяльності професора Петра Мухачова, реконструйованої на основі вивчення широкого кола джерел. У дисертаційному дослідженні вперше:

– проведено всебічне комплексне опрацювання історіографії проблеми, виявлено, уведено до наукового обігу низку документів, що сприяло всебічному вивченню наукової, педагогічної та організаційної діяльності професора Петра Мухачова, здійснено систематизацію залучених різнопланових за походженням та змістом документів, що дозволило сформувати репрезентативну джерельну базу за темою дослідження;

– систематизовано напрями наукової діяльності Петра Мухачова, комплексно оцінено його внесок у становлення теорії та практики

паровозобудування й металургійної галузі на теренах України, зазначено пріоритетність його методологічних напрацювань щодо започаткування підготовки інженерів за новими спеціальностями, зокрема паровозобудування, оброблення металів тиском, обладнання металургійних і машинобудівних заводів;

– обґрунтовано значення діяльності Петра Мухачова на посаді директора ХТІ, розкрито його внесок у розбудову інфраструктури Харківської політехніки, зокрема відкриття новітніх кафедр, відділень і курсів, що сприяло становленню інституту як провідного вищого технічного закладу на теренах України;

– з'ясовано вплив громадської та добродійної діяльності Петра Мухачова на популяризацію мистецтва та спорту в ХТІ, доведено результативність його ініціатив із запровадження заходів соціального захисту студентів;

– конкретизовано інформацію щодо внеску науковця в розбудову Українського науково-дослідного інституту металів (УкрНДІМет), організацію проведення новітніх досліджень у галузі металургії з подальшим їх упровадженням у виробництво;

– визначено внесок представників наукової школи професора Петра Мухачова у розбудову галузі паровозобудування та локомотивобудування, формування дієвої системи підготовки інженерних і наукових кадрів;

поглиблено та доповнено:

– наукову біографію Петра Мухачова шляхом залучення маловідомих і невідомих історичних джерел та архівних матеріалів й історію родоводу вченого;

– історію становлення ХТІ як провідного вищого технічного закладу Підросійської України в кінці XIX ст. – на початку XX ст.;

– історію формування підвалин вітчизняної школи паровозобудування; *удосконалено:*

– знання з історії технічної науки і освіти України шляхом персоніфікації внеску представників вітчизняної наукової спільноти;

набуло подальшого розвитку:

– напрям відтворення діяльності наукових та освітніх установ на тлі соціальних процесів кінця XIX ст. – першої третини XX ст., вивчення доробку учених Харківського технологічного інституту щодо створення наукового підґрунтя розвитку промислового комплексу;

– дослідження становлення та розвитку галузі паровозобудування на теренах України наприкінці XIX ст. – на початку XX ст.

Вважаю, що робота дисертанта є значущим внеском у наукове дослідження багатогранної діяльності професора П. М. Мухачова в контексті розвитку галузі паровозобудування на теренах України наприкінці XIX ст. – на початку XX ст.

4. Практична цінність одержаних результатів та рекомендації щодо їх подальшого використання

Дослідження має певну практичну цінність, оскільки теоретичні положення, узагальнення, матеріали та висновки дослідження можуть бути використані під час написання навчальних посібників, довідників, словників, енциклопедичних видань, присвячених історії розвитку вітчизняного паровозобудування й історії вищої технічної школи у 80-х рр. XIX ст. – в першій третині XX ст.

У дисертації отримано результати, які мають практичне значення для укладання курсів лекцій з історії України, історії науки, спецкурсів з краєзнавства, історії міста Харкова, біографістики, історії машинобудування, вищої технічної школи.

5. Повнота викладення матеріалів дисертації в наукових працях, які опубліковані автором. За результатами дослідження дисертаційної роботи опубліковано 12 наукових праць, з них три одноосібних статті у наукових фахових виданнях України, 9 – у матеріалах апробаційного характеру. Зазначене вище дозволяє стверджувати, що представлена дисертаційна робота є самостійним, завершеним науковим дослідженням, результати якого мають значення для розвитку історичної науки та відкривають нові перспективи у галузі.

6. Аналіз змісту дисертації. Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих в дисертації

Дисертаційна робота Заверющенка М. П. є завершеною науковою роботою, містить анотації – українською та англійською мовами, вступ, три розділи, висновки, список використаних джерел і додатки.

Дисертація присвячена дослідженню наукової біографії професора П. М. Мухачова, основних напрямів його наукової роботи в галузі машинобудування та металургії.

Об'єктом дослідження є розвиток вищої технічної освіти та машинобудування в умовах соціальних, економічних, політичних трансформацій кінця ХІХ ст. – першої третини ХХ ст.

Предметом дослідження є наукова, педагогічна, організаційна та громадська діяльність професора Петра Мухачова, його внесок у започаткування та розвиток вітчизняного паровозобудування та металургії.

У вступі обґрунтовано актуальність теми, окреслено об'єкт, предмет, хронологічні й територіальні межі дослідження. Визначено мету наукового дослідження, а також конкретно-проблемні завдання. Охарактеризовано методологічну основу дисертаційної роботи. Представлено наукову новизну та наведено інформацію щодо зв'язку роботи з науковими програмами, планами й темами. Висвітлено практичне значення отриманих результатів, надано інформацію щодо особистого внеску здобувача.

У першому розділі здійснено огляд та систематизацію джерельної бази, визначено принципи та методи дослідження. Історіографія за проблемою дослідження була розподілена за хронологічним принципом на три основних періоди: дорадянський, радянський та період Незалежності. Історичні праці було розподілено на декілька груп, об'єднаних за предметно-тематичним принципом: на праці, присвячені діяльності науковця, та роботи, які стосуються як історичних процесів кінця ХІХ ст. – першої третини ХХ ст., так і розвитку вищої технічної освіти зазначеного періоду.

Джерельну базу дослідження складають: архівні матеріали; писемні пам'ятки архівних фондів; публікації П. М. Мухачова, навчально-методичні

посібники; науково-популярні публікації; довідково-енциклопедичні видання; довідково-статистичні та періодичні видання; мемуарні публікації. Комплексне використання джерел дозволило розкрити наукову, педагогічну, організаційну та громадську роботу Петра Мухачова наприкінці XIX – в першій третині XX ст.

До структурної композиції другого розділу увійшли результати впливу промислової революції на створення паровозобудівних і металургійних підприємств на теренах України наприкінці XIX ст. – початку XX ст. Висвітлено роль Харківського практичного технологічного інституту (ХПТІ), пізніше ХТІ, як провідного закладу вищої технічної освіти наприкінці XIX ст. з підготовки висококваліфікованих інженерів, пов'язаних з конструюванням і експлуатацією парових машин, що сприяло становленню Харківського та Луганського паровозобудівних заводів як основних підприємств Підросійської України з виготовлення паровозів. Розглянуто життєвий шлях і формування наукового світогляду Петра Мухачова та його діяльність зі створення в ХТІ спеціальності паровозобудування.

Доведено, що завдяки плідній педагогічній і науково-методичній роботі Петра Мухачова в ХТІ на початку 90-х рр. XIX ст. було засновано новітній напрям – підготовку фахівців для залізничного транспорту та відкрито кафедру з паровозобудування. Дослідник підготував низку перших на теренах України навчально-методичних і наукових праць, присвячених питанням теорії та конструкції паровозів, окреслив напрями розвитку паровозобудування в країні, завдяки чому став провідним фахівцем у галузі вітчизняного паровозобудування. Уперше комплексно проаналізовано роботу професора Петра Мухачова на посаді директора ХТІ, розкрито його роль у відкритті новітніх кафедр – теоретичної механіки та вищої математики, прикладної механіки та теорії будування машин, агрономічного відділення, курсів з термодинаміки, металообробних верстатів, теоретичних основ повітроплавання, налагодженні роботи музею ХТІ, організації діяльності студентського технічного товариства та студентської бібліотеки. Окрім того, висвітлено культурно-виховну і добротинну діяльність науковця, яка сприяла

популяризації мистецтва та спорту в ХТІ, допомозі малозабезпеченим студентам.

У третьому розділі розглянуто розвиток науки й освіти в ХТІ в умовах соціально-політичних трансформацій першої третини ХХ ст. Доведено, що наслідки Першої світової війни, революційні події на теренах України негативно вплинули на розвиток промисловості та вищої технічної освіти: відбулося різке скорочення випуску інженерів і спеціалістів. Із середини 1920-х рр. поступово поживався розвиток промисловості. Відбулося реформування освітньої діяльності шляхом покращення фінансування навчальних закладів, розроблення заходів щодо матеріального забезпечення викладачів, організації роботи науково-дослідних інститутів і кафедр. Окреслено діяльність Петра Мухачова на посаді директора Українського науково-дослідного інституту металів щодо становлення установи та організації проведення новітніх досліджень у галузі металургії з подальшим їх упровадженням у виробництво, що дозволило вітчизняним металургійним заводам стати одними зі світових лідерів галузі.

Вперше досліджено наукову школу професора Петра Мухачова в галузі паровозобудування, виявлено його учнів і послідовників, зокрема О. С. Раєвського, М. І. Карташова, В. В. Моніча, П. А. Сороку, П. М. Шаройка та С. М. Куценка, які продовжили наукові напрацювання вченого та сприяли розвитку вітчизняного паровозобудування, а пізніше – локомотивобудування. Практичне значення отриманих результатів визначається сформульованими в дисертації положеннями та твердженнями про створення комплексного наукового дослідження багатогранної діяльності Петра Мухачова в контексті розвитку вітчизняного машинобудування кінця ХІХ ст. – першої третини ХХ ст.

Висновки, сформульовані в роботі, висвітлюють результати дослідження як вирішення висунутих в дисертації завдань. У цілому висновки відповідають вимогам, які висуваються до результатів дисертаційного дослідження на здобуття наукового ступеня доктора філософії.

Список літератури досить широко охоплює предметне поле дослідження, певною мірою відображає опрацювання автором значної кількості джерел історичного змісту (в тому числі закордонних) і містить 392 джерела.

Додатки містять список наукових публікацій, інформацію про практичне впровадження результатів дисертації, результати генеалогічних досліджень сім'ї Мухачових, фотокопії особистих документів професора Мухачова, відомості щодо його чисельних друкованих праць.

7. Достовірність отриманих результатів та висновків

Достовірність отриманих результатів зумовлено поставленими метою та завданнями, а також використанням відповідної методології дослідження, що дозволило автору реконструювати багатогранні аспекти життя професора Петра Мухачова, з урахуванням більшості факторів, які впливали на формування його особистості. Крім того, достовірність заявлених положень обґрунтовується комплексним підходом у вивченні визначеного об'єкта, що також зумовлює і низку спеціальних історичних методів, які було вдало використано в процесі дослідження.

8. Оформлення дисертації, дотримання вимог академічної доброчесності та повнота викладення наукових положень та результатів в опублікованих працях

Дисертація виконана з дотримання вимог академічної доброчесності, отримані результати дають підстави говорити про оригінальність роботи. У тексті містяться авторські ідеї, і не виявлено використання ідей інших науковців без посилання на їх роботи.

Основні ідеї автора та результати дослідження викладено у трьох одноосібних фахових статтях. Крім того, дисертант активно брав участь в українських та закордонних конференціях, де була проведена апробація ідей, які викладено в дисертаційному дослідженні.

9. Недоліки та зауваження до дисертаційної роботи

1. Бажано було б більш докладно показати використання просопографічного методу для опису оточення вченого. Це б прикрасило

дисертаційне дослідження.

2. На стор. 57. Таблиця 2.2. Мабуть, малось на увазі не «усього», а «разом»?

3. На стор. 69 йдеться про дочок Петра Мухачова. У Додатках вказано, що три з них овдовіли. Незрозуміло, чому про це немає даних в основному тексті.

4. Стор. 111. З тексту роботи не зрозуміло, чи було відновлено залізничне сполучення з Німеччиною в 1918 р.

5. З тексту дисертації було вилучено чимало цікавих фактів, які були в попередньому варіанті роботи. Наприклад, про будівництво бронепотягу «Генерал Дроздовський».

Вказані зауваження та недоліки аж ніяк не применшують значущість та наукову цінність наукових і практичних результатів, отриманих автором, а також не впливають на загальну позитивну оцінку виконаного дисертаційного дослідження.

Високий рівень здійсненого дисертантом дослідження вимагає звернути увагу не стільки на окремі його недоліки, скільки про побажання щодо додаткового опрацювання окремих сюжетів життєвого шляху Петра Мухачова при підготовці автором на основі дисертації монографії, на що робота, безумовно, заслуговує. Бо дисертаційна робота, на жаль, є обмеженою в об'ємі, і чимала кількість цікавих моментів життя та професійної діяльності професора П. М. Мухачова залишилася поза текстом дисертації.

10. Висновки

Дисертаційне дослідження, виконане Заверющенком Миколою Петровичем, являє собою цілісну та завершену наукову працю. Робота вирізняється ґрунтовністю та значущістю отриманих результатів, відкриваючи нові напрями для подальших історичних наукових розвідок. Обрана тематика дослідження відповідає галузі знань 03 – «Гуманітарні науки» та спеціальності 032 «Історія та археологія».

Беручи до уваги своєчасність і значущість обраної проблематики,

вагомість отриманих наукових здобутків та їх потенційну практичну цінність, можна стверджувати, що дисертаційна робота Заверющенка Миколи Петровича «Наукова, педагогічна, організаційна та громадська діяльність професора П. М. Мухачова (1861–1935 рр.)» відповідає вимогам 6, 7, 8, 9 «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціальної вченої ради Закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» від 12.01.2022 р. № 44 та вимогам до оформлення дисертації МОН України від 12.01.2017 № 40, а сам автор, Заверющенко Микола Петрович, заслуговує присудження йому наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності 032 «Історія та археологія».

Рецензент – кандидат технічних наук,
доцент кафедри українознавства, культурології
та історії науки Національного технічного
університету «Харківський
політехнічний Інститут»
04 серпня 2025 р.

Дмитро ЖУРИЛО

